

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

2001 - 1

Sâlon de Thé
≡ Le Bâton ≡
HOF VAN GELDERLAND EDE

Chocolaterie, Croissanterie en Vlaaierie

de lekkerste winkel van Ede en omstreken

Gerrie en Joyce Meeuwissen

Telefoon (0318) 615 516 • Fax (0318) 653 675

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
29e jaargang nr 1 maart 2001

Van het bestuur

Het daglicht is weer fors toegenomen. De knoppen staan op barsten. Het voorjaar staat uitdrukkelijk voor de deur. Het voorjaar brengt nieuw elan.

Het jaar 2001 is voor ons een speciaal jaar omdat het is uitgeroepen tot het 'jaar van de vrijwilliger'. Onze vereniging draait met haar activiteiten volledig op een groep vrijwilligers. Het is goed dit te weten. Wij stellen ons in de schijnwerpers. Wij weten dat zonder ons de Vereniging en het Historisch Museum niet kunnen bestaan. Continuïteit is belangrijk. Daarom vragen wij u om, als u interesse hebt om ook vrijwilliger te zijn, contact op te nemen met de heer D.-J. List, onze conservator.

De activiteit die het eerst onze aandacht opeist, is de komende jaarvergadering die zal worden gehouden op 28 maart 2001. Wij vestigen er de aandacht op dat de jaarvergadering een maand eerder wordt gehouden dan gebruikelijk. Een en ander houdt verband met de wijziging van de subsidieregeling van de Gemeente Ede met betrekking tot de datum van indiening van de jaarstukken. De agenda en de jaarstukken worden u nog toegezonden.

Heeft u de videofilm "Een wandeling door Ede in de vorige eeuw" al aangeschaft? Hij is nog te koop in het Historisch Museum. Daar vindt u ook nog enkele exemplaren van het boek "De kerk als moeder" van ds. T. van 't Veld.

Wij zien uw reacties tegemoet.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heren E. Lagerweij (voorzitter), P. Bon (secretaris) en W. Kempe (penningmeester).
 - * De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
 - * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
 - * Conservator van het museum is drs. D.-J. List.
 - * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren J.E.H. den Hartog (eindredacteur), drs. D.-J. List, F.G. van Oort, en H. van Scherrenburg.
 - * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54.
 - * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.
- ISSN 1384-7090

Van de redactie

In dit nummer vervolgt redacteur Frans van Oort zijn serie over 'Grenswijzigingen in de gemeente Ede' met deel 4, waarin de in 1960 doorgevoerde grenswijziging met de gemeente Veenendaal wordt besproken. Van Ds. T van 't Veld treft u de 2e bijdrage aan over kerkelijke gebruiken; dit keer is het onderwerp 'Over dominees gesproken'. Zwerus de Nooij vertelt in zijn vierde bijdrage over de eerste Edese industrieën over de geschiedenis van Bouwmaterialen en Betonfabriek 'De Kroon'. Verder is er de aankondiging van de tentoonstelling 'Ijdelheid, Wie mooi wil zijn moet pijn lijden!' in het Historisch Museum Ede. Tenslotte wordt uw aandacht gevraagd voor het door Woningcorporatie Woonstede uitgegeven boek "Dorp op de Veluwe met stadse fratsen; 100 jaar volkshuisvesting in Ede". U kunt dit boek met korting bij Woonstede kopen; zie hiervoor de bon bij deze Zandloper.

De grenswijziging met de gemeente Veenendaal per 1 januari 1960 (4)

door F. G. van Oort

Inleiding

Per 1 januari 1960 vond een ingrijpende grenswijziging met de gemeente Veenendaal plaats. Gedurende de twintigste eeuw is dit onderwerp veelvuldig op de agenda geweest van de gemeenteraden van Ede en Veenendaal. In dit artikel wordt een historisch overzicht gegeven van de belangrijkste ontwikkelingen.

Ontstaan van Veenendaal

De gemeente Veenendaal verkreeg haar zelfstandigheid in 1795. In dat jaar werd haar grondgebied afgescheiden van de gemeente Rhenen. De bevolkingsnederzetting in dit uitgestrekte veengebied ten noorden van de stad Rhenen, waaruit Veenendaal was ontstaan, vormde zich in de loop der jaren niet alleen op het grondgebied van de toenmalige gemeente Rhenen, maar ook in het aangrenzende gedeelte van de gemeente Ede. Beide gedeelten van Veenendaal waren vanouds bekend als Stichts- en Gelders-Veenendaal. Deze scheiding werd tot de grenswijziging van 1960 gehandhaafd, met uitzondering van een periode van enkele jaren tijdens de Franse tijd. Bij Decreet van de Koning van Holland van 29 april 1807 werden beide gedeelten van Veenendaal als een geheel aangemerkt en behoorden tot het 'Departement Lande van Utrecht'. Na herstel van de onafhankelijkheid werden de oude provinciale grenzen hersteld, zij het onder protest van Veenendaal. Sindsdien werden herhaaldelijk pogingen gedaan om tot vereniging van de beide Veenendalen te komen.

1902

De eerste besprekingen om het gebied met onder andere Gelders-Veenendaal te laten overgaan naar Stichts-Veenendaal dateren van 1902. Er is toen een bijeenkomst gehouden tussen beide gemeenten. Naar aanleiding daarvan wilde de gemeente Stichts-Veenendaal van de gemeente Ede antwoord op een groot aantal vragen hebben. Dit vond men nodig om bij de eventuele overgang een goed inzicht te krijgen in de vermoedelijke inkomsten en uitgaven van de kadastrale gemeente Gelders-Veenendaal. Veel vragen betroffen de openbare school. Naast het aantal onderwijzers, hun jaarwedde, de hoogte van de rijksbijdrage en de kosten van het schoolonderhoud, wilde men ook weten wat de hoogte van de schoonmaak-

kosten van de lokalen was en hoe dit was geregeld. Uit de antwoorden bleek dat er in het jaar 1901 355 leerlingen waren. Voorts wilde Veenendaal weten wat de kosten waren van de laatstelijk aangeschafte leermiddelen, schoolbehoeften en schoolmeubelen.

Er waren ook vragen over de openbare ruimten: hoe zat het met het eigendom, en hoe was het beheer geregeld van wegen, duikers, bruggen, vaarten en het aanwezige bomenbestand. Het aantal straatlantaarns (62 stuks!) moest worden vermeld, evenals de regeling van het onderhoud en het aansteken ervan. Men wilde ook weten of dit door het gemeentebestuur was geregeld of dat het was aanbesteed.

Verder kwam de vraag naar voren hoeveel krankzinnigen uit Gelders-Veenendaal ten laste van de gemeente Ede kwamen. Dit bleken er zes te zijn. Vier werden verpleegd in Zutphen tegen *f* 170,- per persoon per jaar; één was ondergebracht in een gesticht te Ermelo (kosten *f* 185,- per jaar) en één verbleef in het gesticht te 's Heerloo (ook *f* 185,- per jaar). Deze bedragen waren exclusief de bijdragen van Rijk en Provincie. Tenslotte wilde men weten wat de opbrengst was van de uitgegeven vergunningen. Dit bleek *f* 437,50 te zijn.

De gemeente Stichts-Veenendaal stelde naar aanleiding van de verkregen antwoorden een begroting op. De conclusie was dat de overgang van Gelders- naar Stichts-Veenendaal uiteindelijk een nadelig saldo van *f* 1958,90 zou opleveren. Dit was aanleiding om toch maar, zij het 'voorlopig', van grenswijziging af te zien (brief van 23 september 1902).

Luchtfoto uit 1967. De weg, die van de zuidkant met een kromming naar het noordoosten loopt is de Nieuweweg. Het midden van deze weg vormde de gemeentelijke- en provinciale grens tussen Veenendaal (linkerkant) en Gelders-Veenendaal, gemeente Ede (rechterkant). De molen van Gelders-Veenendaal is duidelijk zichtbaar. De weg van west naar oost, op ongeveer 1/3 van de bovenzijde, is de A-12. Aan de rechterbovenkant is het Fort aan de Buurtsteeg zichtbaar. Hier zal later ook nog een grenswijziging zal plaatsvinden. (Foto: Archief gemeente Veenendaal)

1911

Tot 1911 bleef het stil rond een eventuele grenswijziging. In dat jaar stuurden enige ingezetenen van Gelders-Veenendaal een brief aan GS, met het verzoek de kadastrale gemeente Gelders-Veenendaal alsnog bij Stichts-Veenendaal te voegen. Het argument hiervoor was dat men een samengevoegde gemeente praktischer vond. De gemeente Ede werd om advies gevraagd. De gemeente antwoordde dat deze brief opnieuw de grenswijzigingzaak ter sprake bracht die in 1902 - op verzoek van het gemeentebestuur van Stichts-Veenendaal - nauwkeurig was onderzocht. Daarbij was gebleken dat het jaarlijkse nadelige saldo het grote struikelblok was om tot grenswijziging over te gaan. De lasten van de burgers van Gelders-Veenendaal zouden hierdoor flink omhoog gaan. Voorts meldde de gemeente dat de kosten verder waren gestegen omdat in de afgelopen tijd de school was verbouwd (kosten f 1650,-) en omdat de Veldscheweg van een verharding was voorzien (kosten f 700,-). Hiervoor waren geldleningen aangegaan die nog niet waren afgelost. Het aantal openbare gebouwen bedroeg inmiddels vier, te weten twee openbare scholen, een waag met bergplaats voor de brandblusmiddelen en een arrestantenlokaal. Mochten GS toch tot een nieuw voorstel of ontwerp komen dan zagen B en W van Ede de noordelijke grens het liefst gelegen langs de spoorlijn Utrecht-Arnhem. Dit was vooral om tegemoet te komen aan de wensen van een aantal ingezetenen van De Klomp die ten noorden van deze spoorlijn woonden.

Vervolgens wilden GS de financiële bescheiden inzien en verzochten om nadere argumenten waarom het deel ten noorden van de spoorlijn bij Gelderland moest blijven. Ook werd gevraagd na te gaan welke invloed deze afsplitsing op het uiteindelijke prijskaartje zou hebben. B en W van Ede waren van mening dat de spoorweg een bijzonder heldere, voor iedereen herkenbare en praktische begrenzing zou vormen. Daarnaast kwam men tegemoet aan de wensen van twintig gezinnen (94 personen) uit de Klomp die bij Ede wilden blijven behoren. Uit een recent onderzoek was namelijk gebleken dat de bewoners van De Klomp zich meer 'Geldersch' dan 'Veens' voelden en B en W vonden dat GS hiermee rekening moesten houden. Uitgaande van 2900 ingezetenen voor geheel Gelders-Veenendaal vonden B en W aanpassing van de financiële stukken niet nodig.

1918-1924

In 1918 benoemde de gemeenteraad van Veenendaal een commissie uit haar midden met als opdracht over het vraagstuk van de grenswijziging te rapporteren. Naar aanleiding van het rapport van deze commissie besloot de raad in mei 1924 aan de GS van Utrecht medewerking te vragen tot realisering van een grenswijziging met de gemeente Ede. Het voorstel was om Gelders-Veenendaal, De Klomp en de Kade te annexeren.

Als reactie op dit besluit klom een aantal inwoners van dit gebied in de pen. Zij boden B en W van de gemeente Ede een petitie met 500 handtekeningen aan. Hierin kwam naar voren dat zij allen, als hoofden van gezinnen, de hartgrondige wens naar voren brachten om aan dit besluit geen medewerking te verlenen. Zij wilden ingezetenen van Ede blijven, ondanks het feit dat de belastingen in deze gemeente hoger waren en de fabrieksarbeiders die in Stichts-Veenendaal werkzaam waren, bovendien nog forensenbelasting moesten betalen. De afstand tussen Gelders-Veenendaal en Ede van circa 1¹/₄ uur was voor deze ingezetenen geen bezwaar. Vele ondertekenaars spraken zich in krachtige termen uit: "We zijn in Ede geboren en wensen er ook te sterven". Een positieve ontwikkeling was dat de burgers mondigder waren geworden en bij dit soort ingrijpende veranderingen duidelijk hun stem lieten horen. Of deze petitie invloed heeft gehad is niet bekend maar ook deze keer ging de grenswijziging niet door.

Uitsnede van een topografische kaart uit 1931. De structuur van de oude wegen is ook nu nog in het terrein waarneembaar. Verder zullen er in de loop der jaren diverse wegen bijkomen, zoals de A-12, de Dragonderweg en de Spitsbergenweg. De splitsing bij De Klomp naar Ederveen en Renswoude is ook nu nog aanwezig. De nieuwe gemeentegrens begint even ten noorden van de begraafplaats bij de spoorwegovergang en loopt dan aan de zuidkant van het spoor naar de nieuw te graven sloot. Even ten zuiden van Veenendaal is het omleidingskanaal zichtbaar. De streepjes in de kavels geven aan dat de grond daar nat en dras is.

1940-1943

In 1940 kwam de kwestie van de grenswijziging opnieuw op de agenda. GS van Utrecht en Gelderland lieten gezamenlijk een onderzoek instellen hoe uit stedenbouwkundig oogpunt de grens tussen onder andere Ede en Veenendaal zou moeten lopen. Het dorp Veenendaal had zich in de loop van de jaren naar alle zijden tot over de gemeentegrenzen uitgebreid. Het gevolg hiervan was, dat een deel van het dorp Veenendaal op het grondgebied van de gemeente Ede lag. Het onderzoek leidde tot nieuwe grenzen die dit bezwaar zou opheffen. De nieuwe grenslijn werd zo getrokken dat 'Gelders-Veenendaal' bij Stichts-Veenendaal werd gevoegd.

Vanaf het kruispunt van de weg van Veenendaal naar De Klomp met de spoorlijn Utrecht-Arnhem (tegenover de Slaperdijk) volgde de grens de zuidelijke bermsloot in oostelijke richting tot het punt waar - in verband met een ruilverkavelingsplan - een ontwateringsloot zou komen te liggen. Vanaf dit punt liep de sloot in zuidelijke richting tot het Maanderdijkje. Daarna liep de grens langs de Meentweg in zuidoostelijke richting om vervolgens in zuidwestelijke richting af te buigen naar het Benedeneindse pad. (zie tekening)

De uitkomst van de onderhandelingen over deze kwestie werd in 1941 door het gemeentebestuur van Ede positief ontvangen. Het grondgebied dat zou moeten worden afgestaan bedroeg 675 ha. Er werd een begroting opgesteld van de kosten die bij de invoering van de grenswijziging voor rekening van de gemeente Veenendaal zouden komen. Uiteindelijk kwam er in het voorjaar van 1942 een ontwerpbeschikking tot stand die op 1 mei van dat jaar zou moeten ingaan. De ruilverkavelingsplannen waren intussen vrij ingrijpend gewijzigd waardoor de voorgestelde gemeentegrenzen alle betekenis had verloren. Dit gaf aanleiding om een andere grens te zoeken die op eenvoudige wijze in het terrein teruggevonden moest kunnen worden. In een brief van 13 oktober 1943 pv. 176 zond de commissaris in de provincie Gelderland de burgemeester van Ede een nieuwe ontwerpbeschikking toe, waarin de voorwaarden van de annexatie waren geregeld. Hierin werd voorgesteld om de grens te verplaatsen naar de westelijker aan te leggen nieuwe weg die de Grift zou kruisen (de latere Dragonderweg). De gehele weg, inclusief de aan te leggen brug, diende in eigendom en onderhoud over te gaan naar de gemeente Veenendaal. Hiermee kreeg een voorstel om de grens langs de Kade te projecteren geen steun ondanks het feit dat deze weg een merkbare overgang naar twee verschillende soorten landschappen liet zien.

Ook het profiel van de toekomstige A-12 kwam in beeld. De gemeentegrenzen nam vooral tussen deze nieuw geprojecteerde weg en de spoorlijn een grillige vorm aan. Zelfs het kruispunt Kade, Maanderbuurtweg en Buurtsteeg kwam in deze beschikking onder de gemeente Veenendaal te vallen. Het advies van de directeur van Gemeentewerken was dan ook negatief. Niettemin liet de burgemeester van Ede op 25 november 1943 de commissaris van de provincie Gelderland weten met de voorgestelde grenswijziging, zij het noodgedwongen, akkoord te gaan behoudens enkele opmerkingen (zoals bovengenoemd kruispunt). Ook dit keer werd het wederom stil rond de gemeentegrenswijziging.

Na de Tweede Wereldoorlog

Het annexatieplan werd na de Tweede Wereldoorlog opnieuw door B en W en de raad in overweging genomen. Reden was dat de gehele voorgeschiedenis zich in de bezettingsjaren had afgespeeld zodat de raad nog nimmer hierin was gekend. Zelfs bleek uit de brief van de burgemeester van Ede (van 25 november 1943) aan de commissaris van de provincie Gelderland, dat Duitse invloed op deze aangelegenheid niet was uitgesloten. De raad verklaarde dat zij zich door de voorafgaande besprekingen en correspondentie in geen enkel opzicht gebonden achtte en deed hiervan mededeling aan GS van Gelderland en aan de minister van binnenlandse zaken.

1949

Op de laatste dag van 1949 stuurde de gemeente Ede een brief aan GS van Gelderland met het verzoek om over de grenskwesties (en dat waren die met Arnhem, Veenendaal en Barneveld) "minder geheimzinnig" te doen en een "meer democratische gang van zaken" te betrachten, die de ongerustheid tot juiste proporties zou kunnen terugbrengen. "Voorkomen moest worden dat ontwerpen al zodanige vormen zouden krijgen, dat een inbreng van de gemeente Ede geen effect meer zou sorteren".

Deze brief vroeg natuurlijk om een reactie. GS wilden weten wat de betekenis was van de gebezigde kwalificaties "geheimzinnige sfeer" en "meer democratische gang van zaken". Uit het antwoord bleek dat zowel de raad als het college van Ede onaangenaam waren getroffen over de grenswijziging tussen de gemeenten Arnhem en Ede (brief van 10-8-1949). Zij concludeerden dat GS over deze aangelegenheid reeds met de Minister van Binnenlandse Zaken contact hadden gehad voordat de raad van Ede naar haar mening was gevraagd. Verder was vernomen dat GS wilde meewerken aan een overgang van een deel van Gelders-Veenendaal. Tenslotte was de raad van Ede gebleken dat GS in afwijzende zin hadden geadviseerd om de in de bezettingstijd tot stand gekomen grenswijziging met Barneveld ongedaan te maken. Hiermede waren de kwalificaties voldoende aangetoond waarna nogmaals de teleurstelling over het handelen van GS werd uitgesproken.

1951

Medio 1951 vroegen GS de gemeente Ede om commentaar te leveren op een door de planologische diensten van de provincies Gelderland en Utrecht opgesteld rapport omtrent de grenswijzigingen. Nieuw hierin was dat ook het Gelderse deel van de Bisschop Davids Grift zou worden overgedragen aan de provincie Utrecht (deels aan de gemeente Rhenen en deels aan de gemeente Veenendaal), aangezien het onderhoud van deze rivier geheel bij de provincie Utrecht lag.

Om een goed oordeel te kunnen vellen gingen B en W van Ede per autobus naar Gelders-Veenendaal om de voorgestelde gemeentegrens in ogenschouw te nemen. Uit het verslag van de raadsvergadering van 11 september 1951 kwamen nogal wat bezwaren naar voren. Zo was het rapport uitsluitend gebaseerd op een planologische visie. Dit ondanks het feit dat er meerdere facetten aan deze zaak zaten die niet allemaal in de richting van een noodzakelijke grenswijziging wezen. Ook ontbrak het aan gefundeerde argumentatie inzake de in het rapport genoemde gemeentelijke samenwerking met Veenendaal. Deze zou veel moeilijkheden en verwarring met zich meebrengen, was aanleiding tot ontduiking van wettelijke bepalingen en bracht onnodig hoge kosten met zich mee. (Er ontstonden ook wel eigenaardige toestanden: zo kende men in Stichts-Veenendaal een zondagsluiting voor hotels enz., waarbij alleen vreemdelingen op zondag toegang hadden. Het aangrenzende Gelders-Veenendaal kende dit niet. Stichts-Veenendaal beschikte over een enkele drankvergunning, terwijl Gelders-Veenendaal het dubbele aantal bezat. Aangezien de sluitingstijd in Gelders-Veenendaal later was, wipte de 'Stichtse liefhebber' na sluiting nog even over naar Gelders-Veenendaal).

Ook de agrarische sector had grote bezwaren omdat in de toekomst de zeer goede cultuurgronden aan stadsuitbreiding ten offer zouden vallen. Verder had het merendeel van de bevolking van Gelders-Veenendaal zich nooit voor aansluiting met Veenendaal uitgesproken. De animo hiervoor was minimaal. Ook ontbrak een beschrijving van de historie van Gelders-Veenendaal. Tevens memoreerde de raad dat in een eerder stadium een hulpsecretarie in dit Gelderse gebied gevestigd was die aan de bestaande behoeften tegemoet kwam.

Resumerend stelde de raad van Ede vast dat de huidige bestaande grenslijn uiteindelijk geen bezwaar voor een planologisch verantwoorde ontwikkeling van het gehele gebied zou opleveren. En zo werd GS bericht gedaan.

Ook de Edese Courant van 27 oktober 1951 ging op de annexatieplannen in, getuige het volgende gedicht.

GRONDAFSTAND

Plannen maken planologen
Voor het welzijn van ons land.
Ze kijken met hun plannen-ogen
Steeds maar naar de plannenkant!

Zo maakten nu dan deze heren
Voor Veenendaal het volgend plan:
Daar trekken we Ede uit haar veren,
En haar cultuurgrond gaat eran!

Misschien, dat deze lieden dachten:
Er is nu geen burgemeester daar,
Dus nu vooral niet langer wachten,
Dan boksen we dat voor elkaar!

Maar onze burgervader-loco
Die zeiden: dat gaat vast niet door zo

"J'y suis, j'y reste" zo roepen zij!
Met al zijn wethouders erbij

De raad kwam fluks toen bij elkander,
Vond dat plan een grof schandaal,
Want in "ons Veen" wenst men geen ander,
Ze houden van Ede; allemaal!

Eenstemmig werd 't besluit genomen:
"De handen af van Ede's rijk
Als ze aan onze gronden komen
Dan toch alleen over ons lijk!"

Dat planologen plannen maken
Is mooi, is nuttig, enzovoort,
Maar dat ze aan Ede willen raken,
Is bar en boos en ongehoord!

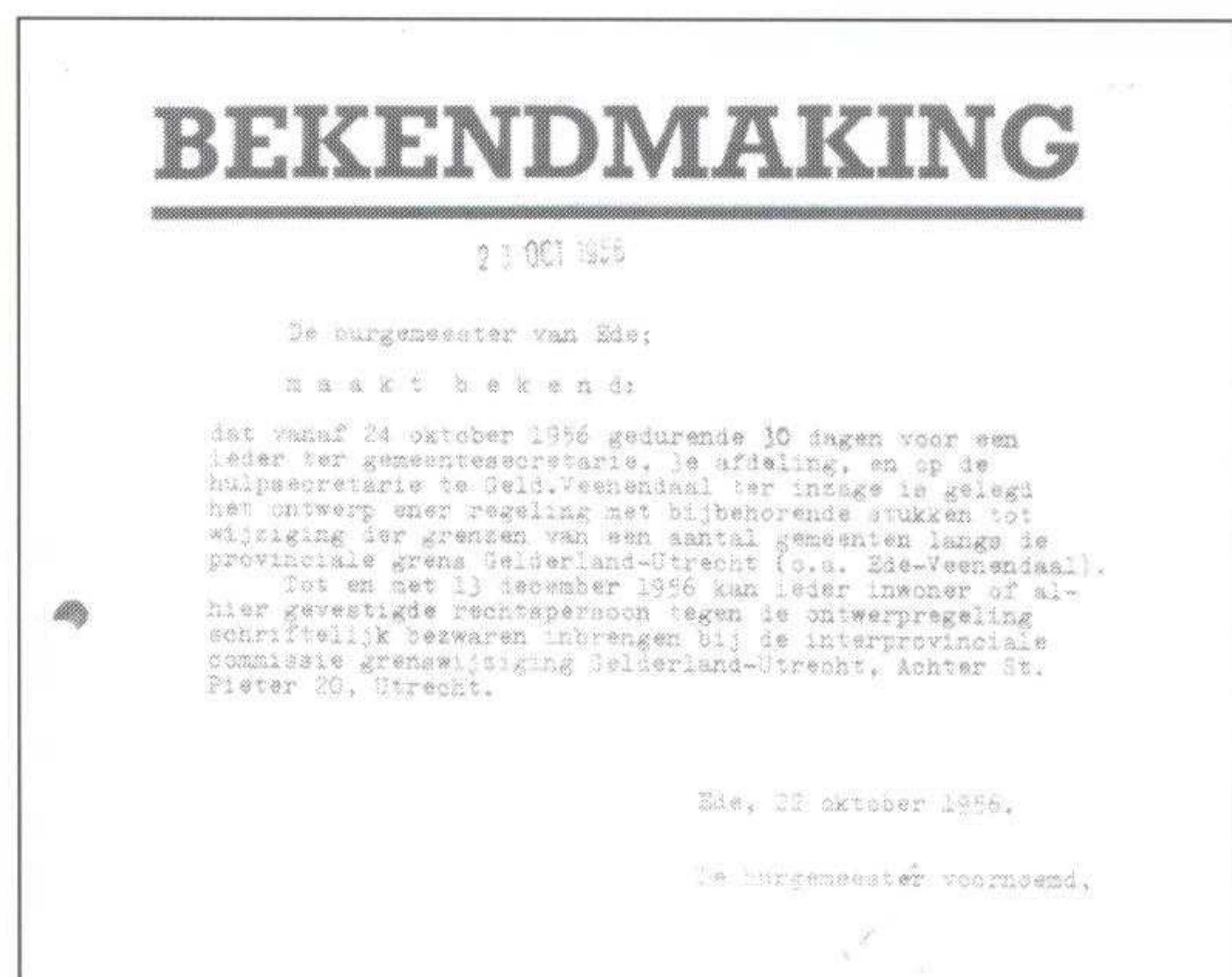
Een oude foto van de Nieuweweg in Veenendaal. De weg buigt naar rechts. Voor 1960 behoorde de rechterzijde van deze weg bij de gemeente Ede. De grens lag ongeveer midden op de weg. Achter de woningen in het midden is de molen van Gelders-Veenendaal nog net zichtbaar. Naar links zien we de Vendelseweg. (Foto: Archief gemeente Veenendaal)

Niet alleen de gemeente Ede moest grond afstaan aan Veenendaal, ook een groot deel van de gemeente Renswoude zou via annexatie naar Veenendaal overgaan. De gemeenteraad van Renswoude moest zich ook uitspreken over het rapport van de provinciale planologische diensten. Daarbij was het begrijpelijk dat gemeenten met uitzicht op gebiedsuitbreiding zich ontpopten als warme voorstanders van grenscorrecties terwijl gemeenten die een veer moesten laten, zich als tegenstanders aandienen. De waarheid van het gezegde dat het "zaliger is te geven dan te ontvangen" was blijkbaar betrekkelijk en dat gold ook voor het gemeentebestuur van Renswoude. Deze raad besloot om, nu er afstand van grondgebied moest worden gedaan, als compensatie hiervoor Ederveen op te eisen.

1952-1955

Op 15 november 1952 werden de plannen tot wijziging van de gemeentelijke en provinciale grenzen door Gedeputeerde Staten van Gelderland en Utrecht bij de Minister van Binnenlandse Zaken ingediend. Maar ambtelijke molens bleken ook in die tijd al traag te werken. Drie jaar later - op 30 november 1955 - verzocht de minister de colleges van GS van de beide provincies om een ontwerpregeling tot grenswijziging, inclusief het benodigde kaartmateriaal en de toelichting, aan de betrokken gemeenten voor te leggen.

Vanaf dat moment kwam er in Ede een inventarisatie op gang om na te gaan welke gemeentelijke zaken (zowel roerende als onroerende) naar Veenendaal zouden overgaan. Hierin kwam onder andere naar voren dat de door Veenendaal te annexeren oppervlakte ongeveer 365 ha. zou bedragen en dat hierdoor 4323 personen van gemeente zouden veranderen.

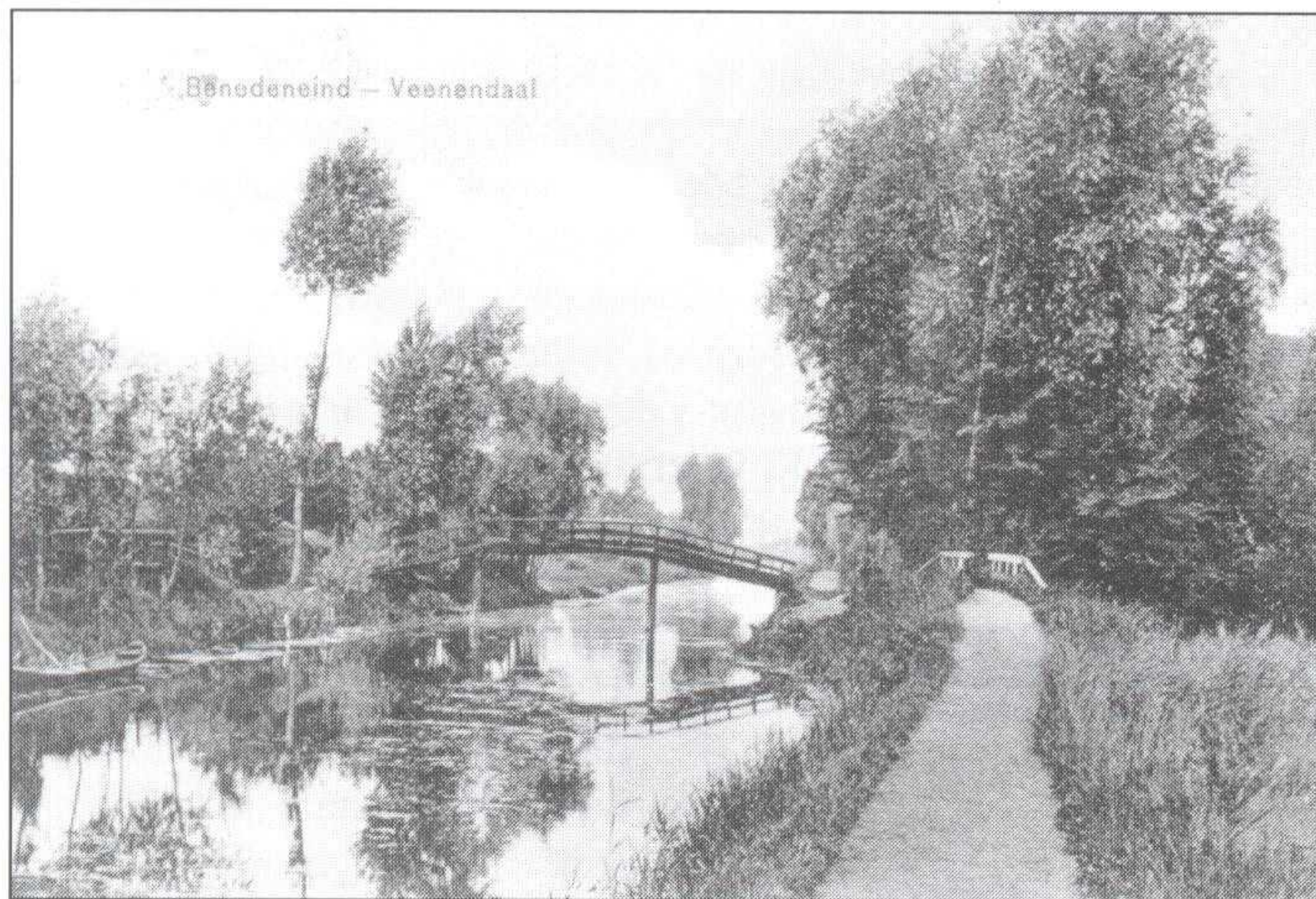
Krachtens de gemeentewet dient het gemeentebestuur de ontwerpregeling gedurende 30 dagen ter inzage te leggen.

Samengevat kwam de regeling op het volgende neer. Er werd uitgegaan van een grenswijziging per 1 juli 1958 omdat in dat jaar ook gemeenteraadsverkiezingen werden gehouden. Aan de nieuwe grenzen lagen planologische uitgangspunten ten grondslag. Veenendaal kende een sterk industrieel karakter. Dit in tegenstelling tot Ede dat een sterk agrarisch karakter kende. Daarom zou zoveel landbouwgrond aan Veenendaal worden toegevoegd, als voor een redelijke ontwikkeling noodzakelijk was. Alleen die gedeelten van het landelijk gebied werden toegevoegd, die voor hun verzorging (sociaal en economisch) op Veenendaal waren aangewezen. Er werd dus in feite afgestapt van het plan om de gehele kadastrale gemeente Gelders-Veenendaal, inclusief de buurtschap De Klomp en het gebied bij de Kade, bij Veenendaal te voegen. Het over te dragen gebied werd op deze wijze beperkt gehouden.

1956

Bij de bestudering van de op 16 oktober 1956 toegezonden ontwerpregeling bleek dat GS van Utrecht en Gelderland zich vrijwel geheel aan hun oorspronkelijke voorstellen hadden gehouden. Overeenkomstig de gemeentewet diende dit ontwerp dertig dagen ter inzage te worden gelegd op de secretarie van de betrokken gemeenten. Daarna moesten de gemeenteraden het ontwerp nogmaals behandelen waarna uiterlijk op 15 december 1956 de standpunten, inclusief de betreffende notulen, naar de interprovinciale commissie grenswijziging moesten worden verstuurd.

De noordgrens kwam voor een groot deel aan de zuidzijde van de A-12 te liggen. Het kruispunt van de A-12 met de op- en afritten ter hoogte van de Nieuweweg werd volledig Veens, evenals de bebouwing langs de Nieuweweg (zie tekening). Hierdoor kwam de r.-k. begraafplaats onder bestuur van Veenendaal. Aan de oostzijde kwam de grens middendoor de daar gelegen wetering te liggen. Deze gaf aansluiting op de Grift door aan de zuidzijde met een rechte hoek in westelijke richting te buigen. Een ander gedeelte van vrij intensieve bebouwing werd gevormd door de wijk het "Benedeneind". Deze bebouwing, gelegen aan de oostzijde van de Bisschop Davids Grift, bestond voor het grootste gedeelte uit kleine boerderijen of woningen van landarbeiders. De structuur van deze wijk was dan ook uitgesproken agrarisch en daarom verdiende het de voorkeur om dit gebied niet bij Veenendaal te voegen.

Oude foto van de Grift langs het Benedeneind. De provinciegrens liep van oudsher door het midden van dit water, maar om onderhoudsredenen komt het gehele kanaal in de provincie Utrecht te liggen.

De ontwerpregeling ging ook in op de door de gemeente Ede geopperde bezwaren. De conclusie werd getrokken dat de gemeente Ede voorbij ging aan de argumentatie dat het gebied, grotendeels gevormd door de kadastrale gemeente Gelders-Veenendaal, in sociaal cultureel, economisch en stedenbouwkundig opzicht deel uitmaakte van de gemeente Veenendaal en dat de bestaande grenzen deze eenheid bestuurlijk in delen splitste. Er waren tal van voorzieningen die tot nu toe door de afzonderlijke gemeenten werden getroffen. Hierbij viel te denken aan uitvoering van openbare werken, gemeentereiniging, bouwen woningtoezicht, brandweer, politie en vleeskeuring. Van een 'dorp' Gelders-Veenendaal kon trouwens, gezien de geschiedenis van het ontstaan van de plaats Veenendaal, niet worden gesproken. De opmerking van de raad van Ede dat de uitbreiding van Veenendaal de in Ede gelegen goede cultuurgronden zou opeisen werd afgedaan met de mededeling dat deze onttrokken zouden worden aan hun huidige bestemming.

In dezelfde ontwerpregeling werd de aangepaste grens langs het Valleikanaal (de Bisschop Davids Grift) geregeld. Om praktische en administratieve redenen verdiende het aanbeveling deze grens tussen enerzijds de gemeenten Rhenen en Veenendaal en anderzijds de gemeenten Ede en Wageningen langs de oostgrens van dit kanaal te leggen. Tot nu toe liep de grens ter plaatse ten dele door het hart van dit waterperceel. Het gevolg was dat het gehele kanaal, dat reeds in onderhoud was bij de provincie Utrecht, binnen deze provincie zou komen te liggen.

Het was nu tijd voor de bij de grenswijziging betrokken gemeenteraden om zich te buigen over de voorgestelde ontwerpregeling. Uit de raadsverslagen van Veenendaal bleek dat deze gemeente zich kon verenigen met de overgang van de aangegeven delen van Renswoude en Ede maar dat de annexatiegronden vanuit de gemeente Rhenen te gering in omvang waren. In deze situatie zouden het Julianaziekenhuis en het Bergbad niet naar Veenendaal over-

gaan en dat was voor de raad van Veenendaal een pijnlijke gewaarwording. Het op de spits drijven van deze zaak zou kunnen inhouden dat het gehele plan waarschijnlijk op de lange baan geschoven zou worden, dus liet de Raad het verstand voorgaan boven het gemoed en besloot in te stemmen met het voorstel.

Op deze topografische ondergrond die gevoegd is bij de ontwerp-regeling, is de grens aangegeven die later definitief zal worden. De ondergrond stamt uit ongeveer 1950/1951 en geeft een duidelijk beeld van Stichts- en Gelders Veenendaal, toen het nog één dorp was.

In de gemeenteraad van Renswoude lagen de kaarten enigszins anders. De grenswijziging leverde hier een verlies op van ongeveer 25 procent van het inwonertal en van een groot deel van het grondgebied. Vandaar dat de raad meeding in het voorstel van B en W om wederom te pleiten voor toevoeging van de buurtschap Ederveen inclusief De Klomp. In feite lagen deze dorpen op slechts 2¹/₂ km van Renswoude terwijl de afstand naar de kern van Ede 10 km bedroeg. Zonder compensatie zou men zich niet met het voorstel kunnen verenigen. Ook de raad van Ede kwam niet verder dan het handhaven van de al eerder geuite bezwaren. De bestuurlijke grens die dwars door de bebouwing van Veenendaal liep, stuitte niet op bezwaren en leverde geen echte problemen op. Er was wel begrip voor het gemeentebestuur van Veenendaal dat zich geplaatst zag voor onvoldoende uitbreidingsmo-

gelijkheden. Naar Edese overtuiging kon dit opgelost worden door een groter deel van de gemeente Rhenen te laten overgaan; dit was in 1795 al verzuimd. Verder zou men om historische redenen het verlies van Gelders-Veenendaal, dat zo lang deel uitmaakte van de gemeente Ede, ernstig betreuren. Tenslotte verzocht de raad een spoedige beslissing in een voor Ede positieve zin te bevorderen om het omstreden gebiedsdeel niet de dupe te laten worden van de al jaren bestaande annexatieplannen. Dit laatste verzoek kwam vooral tot stand doordat GS van Gelderland praktisch alle openbare werken voor Gelders-Veenendaal van het urgentieplan hadden geschrappt. Hierdoor was bij de bevolking een zekere ongerustheid ontstaan over het uitblijven van de in hun ogen diverse noodzakelijke voorzieningen.

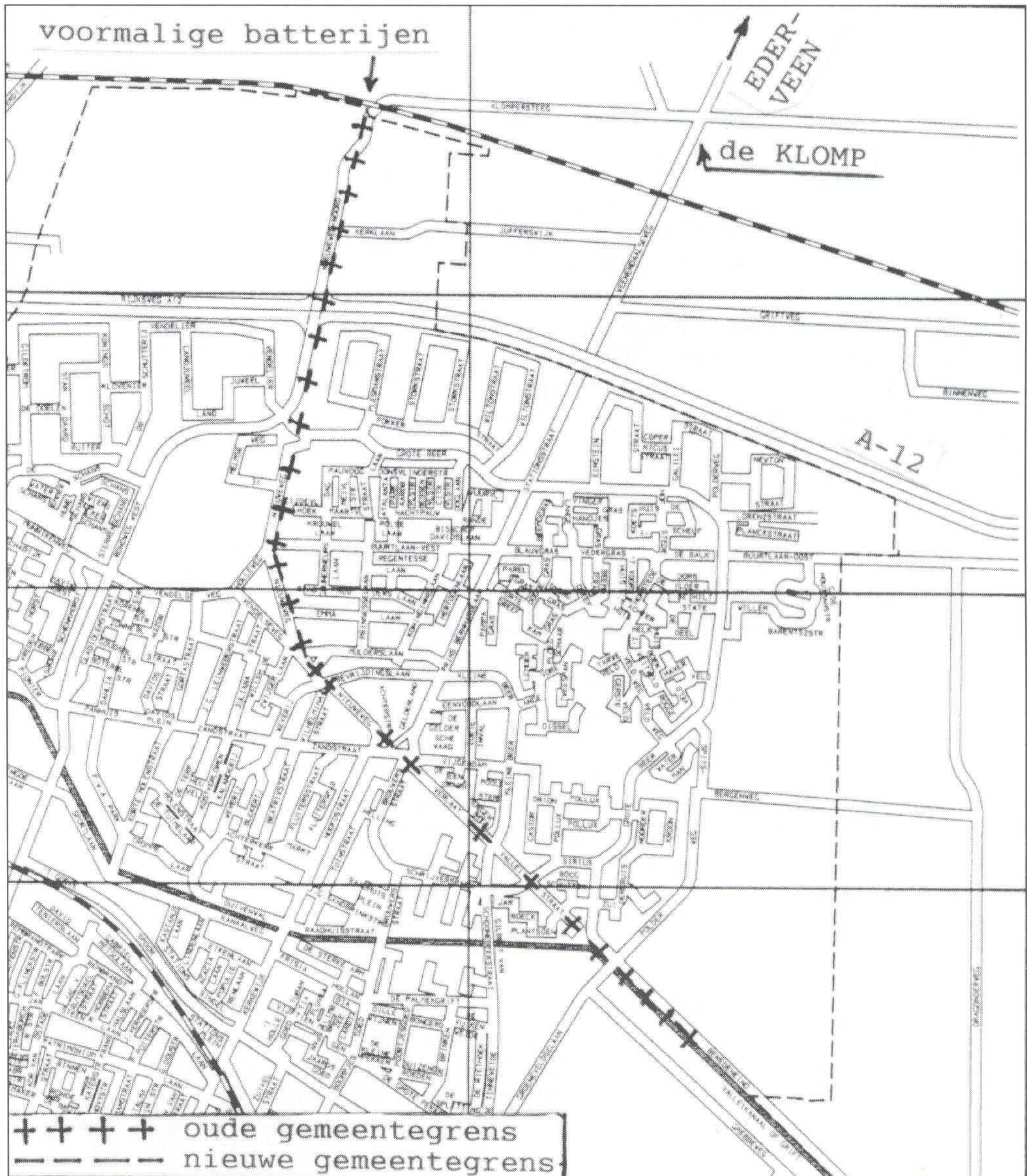
Alle bij de grenswijziging betrokken gemeenten moesten vervolgens hun antwoord indienen bij de Interprovinciale Commissie Grenswijziging Gelderland-Utrecht, die het geheel coördineerde. Volgens de gemeentewet zou deze commissie een openbare vergadering uitschrijven waarin de verschillende gemeenteraden nogmaals hun gevoelens konden toelichten (zie annonce).

INTERPROVINCIALE COMMISSIE GRENSWIJZIGING GELDERLAND - UTRECHT. -----	Utrecht, 8 januari 1957.	
		AAN
<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;"> INGEK. 10 JAN 1957 No. 4267 </div>	heren Burgemeester en wethouders der gemeente <u>E D E.</u>	
<p>Voor de goede orde delen wij U mede, dat de openbare vergadering van onze commissie, waarin de raden in de gelegenheid zullen zijn hun gevoelens te doen toelichten en leden van de raden van hun gevoelens kunnen doen blijken, zal worden gehouden op dinsdag 5 februari 1957, des voormiddags 11 uur, ten Provinciehuize te Utrecht, Achter St. Pieter 20.</p> <p>Indien de Raad van Uw gemeente het nodig acht, van deze bevoegdheid gebruik te maken - verplicht is hij daartoe uiteraard niet - zullen wij gaarne tijdig vernemen wie als zijn gemachtigde is aangewezen.</p> <p style="text-align: center;">DE INTERPROVINCIALE COMMISSIE VOORNOEMD,</p> <p style="text-align: right;"> , Voorzitter. , Secretaris. </p>		

Burgemeester Oldenhof zal het woord tot deze commissie richten om de Edese bezwaren nogmaals kenbaar te maken. Het zal echter niet baten; de grens wordt onveranderd vastgesteld.

De Edese raad wees indertijd om verschillende redenen gebiedsafstand aan Veenendaal van de hand. Burgemeester Oldenhof gaf in deze vergadering hierop een toelichting. In zijn betoog gaf hij aan dat geen enkele gemeente met vreugde afstand doet van een deel van haar gebied, maar voor de Edese vroedschap had het woord 'grenswijziging' wel een bijzonder onaangename klank gekregen omdat hiermee eerder bittere ervaringen waren opgedaan. Zo was enkele jaren geleden onverwachts circa 500 ha van het grondgebied naar de gemeente Arnhem gegaan om redenen waarover de gemeente Ede wel altijd in het onzekere zou blijven. Voorts werd in de bezettingsjaren als noodmaatregel een voor de gemeente Ede ongunstige wijziging van de gemeentegrens met Barneveld geforceerd. Ondanks herhaalde aandrang daartoe, werd deze volkomen onlogische penetratie in het grondgebied van Ede nog steeds gehandhaafd. Ook bij deze grenswijziging lag de fout in het verre verleden, namelijk in 1795, waarbij de gemeente Veenendaal bij de afsplitsing van Rhenen een te klein stuk grondgebied werd toebedeeld. Realisering van de huidige uitbreidingsplannen van Veenendaal gaf als groot nadeel dat de goede cultuurgronden aan stadsuitbreiding geofferd zouden worden; hierbij was het landbouwbelang niet gediend. Het gemeentebestuur voelde zich tenslotte bepaald onbehaaglijk als ook nog de wensdroom van de

gemeente Renswoude zou worden gehonoreerd, namelijk het toevoegen van De Klomp en Ederveen aan haar grondgebied. Tenslotte bracht de burgemeester naar voren dat met betrekking tot de verlamme werking op de bestuurskracht, die door de grote onzekerheid ten aanzien van deze grenswijziging bestond, een spoedige oplossing zeer wenselijk was.

Deze stadsplattegrond is een gedeelte uit het 'Stadskaartenboek van Veenendaal 1995' (niet alleen een naam, maar ook een atlas met allure). De oude en de nieuwe gemeentegrens zijn zo goed mogelijk aangegeven. Duidelijk is te zien dat deze gemeente zich in 35 jaar fors naar het noordoosten heeft uitgebreid en dat de bebouwing al weer de gemeentegrens van 1960 raakt.

Over dominees gesproken...

door ds T. van 't Veld

De Hervormde Gemeente te Ede heeft in het verleden bekende predikanten gehad. Over drie van hen (ds W. van Ihrhoven, ds H. Muntingh en ds D.A. Detmar) scheef een Ede-naar een boek: A.G. van Bruggen, *Let op hun wegen*, Ede 1994. Maar ook van sommige andere predikanten valt wat te vertellen.

Ds J.D.B. Brouwer (1851-1854) was een sterke persoonlijkheid. Een man die wist van knopen doorhakken. Al vóór hij het beroep naar Ede aannam, wist hij te bewerken dat zijn traktement aanzienlijk werd verhoogd. Maar hij was geen 'geldwolf', die alleen maar om zichzelf dacht. Wanneer gemeenteleden in armoede verkeerden, gaf hij hen vaak uit eigen kas een bijdrage. Hij beijverde zich voor het bouwen van een gaanderij in de Oude Kerk (1852), tot verdriet van latere collega's, die vaak te maken hadden met onordelijkheden op deze plaats. Weldra liet deze predikant zich ook benoemen als kerkvoogd. Zijn eerste daad in die functie was het voorstel tot het bouwen van een nieuwe pastorie.

Ds Brouwer genoot groot gezag in de gemeente. Het café-bezoek van velen was hem een voortdurende ergernis. Dus trok hij er op uit met zijn onafscheidelijke wandelstok en ging op 't onverwachts een herberg binnen. "Ik kom eens kijken of hier ook catechisanten van mij zijn", zei hij. De meesten waren echter al vertrokken via de achterdeur, niet wetend hoe gauw ze weg moesten rennen, als de figuur van de dominee in de deuropening verscheen. Werd ergens binnenshuis kaart gespeeld, maar men zag de predikant slechts voor het raam langsgaan, dan werden de kaarten haastig weggemoffeld en verspreidden de aanwezigen zich snel. Onder zijn voorzitterschap verscherpte de kerkeraad de tucht rondom de Heilige Doop. Kinderen van een gescheiden vrouw werden wel gedoopt, maar het doopformulier werd niet gelezen en de moeder mocht niet antwoorden op de doopvragen. Het woord van een echtbreekster is van geen waarde, zo was het keiharde oordeel. Bij de doop van een buitenechtelijk kind werd tevens de aanwezigheid vereist van een vrouw, die belijdend lid was en van onbesproken levensgedrag, als doopgetuige.

Ongeveer 100 jaar geleden diende **ds J.A. van Boven** de Hervormde Gemeente. Rondom zijn persoon brak eens een hevig tumult los. Een toneelgezelschap had samen met een klein muziekkorps zijn tent opgeslagen bij de Bospoort. Op zaterdag werd aangekondigd dat op maandag een voorstelling zou worden gegeven: de Kerstnacht zou worden gespeeld. Ds Van Boven waarschuwde 's zondags zijn gemeente om er niet heen te gaan, omdat dit volgens zijn overtuiging spotten met het heilige was. Het toneelgezelschap was natuurlijk boos. Uit wraak ging het muziekkorps op maandagmorgen vlak voor de pastorie van de predikant een half uur straatdeuntjes staan te spelen. En toen diezelfde morgen de dominee voorbij de tent kwam, op weg naar een zieke, werd hij op een regen van vloeken en scheldwoorden onthaald. Dit deed de maat bij zijn gemeenteleden overlopen. Dat hun dominee zo beledigd werd, dat namen de Edenaren niet. De dorpsbewoners werden opgetrommeld, straatstenen werden alvast losgewoeld. 's Avonds werd in de buurt van de Bospoort een groot vuur ontstoken, zodat er veel volk op af kwam. Weldra suisde de eerste steen door de lucht, gevolgd door vele andere. In de tent ontstond paniek. De directeur stormde naar buiten, maar kreeg een kei tegen zijn buik. Weldra was de hele tent verlaten en doorzeefd met gaten. De twee veldwachters, die het dorp rijk was, stonden machteloos. In de nacht, toen de rust in het dorp weergekeerd was, laadde men de resten op een wagen en vertrok het gezelschap 'met de stille trom'. Of de dominee zo gelukkig geweest is met deze onbesuisde wraakneming van zijn gemeenteleden valt echter zeer te betwijfelen.

Bron: *De Edese kerkbode*, 6 jan. , 13 jan., 20 jan. en 27 jan. 1956

Museumnieuws

door drs. D.-J. List

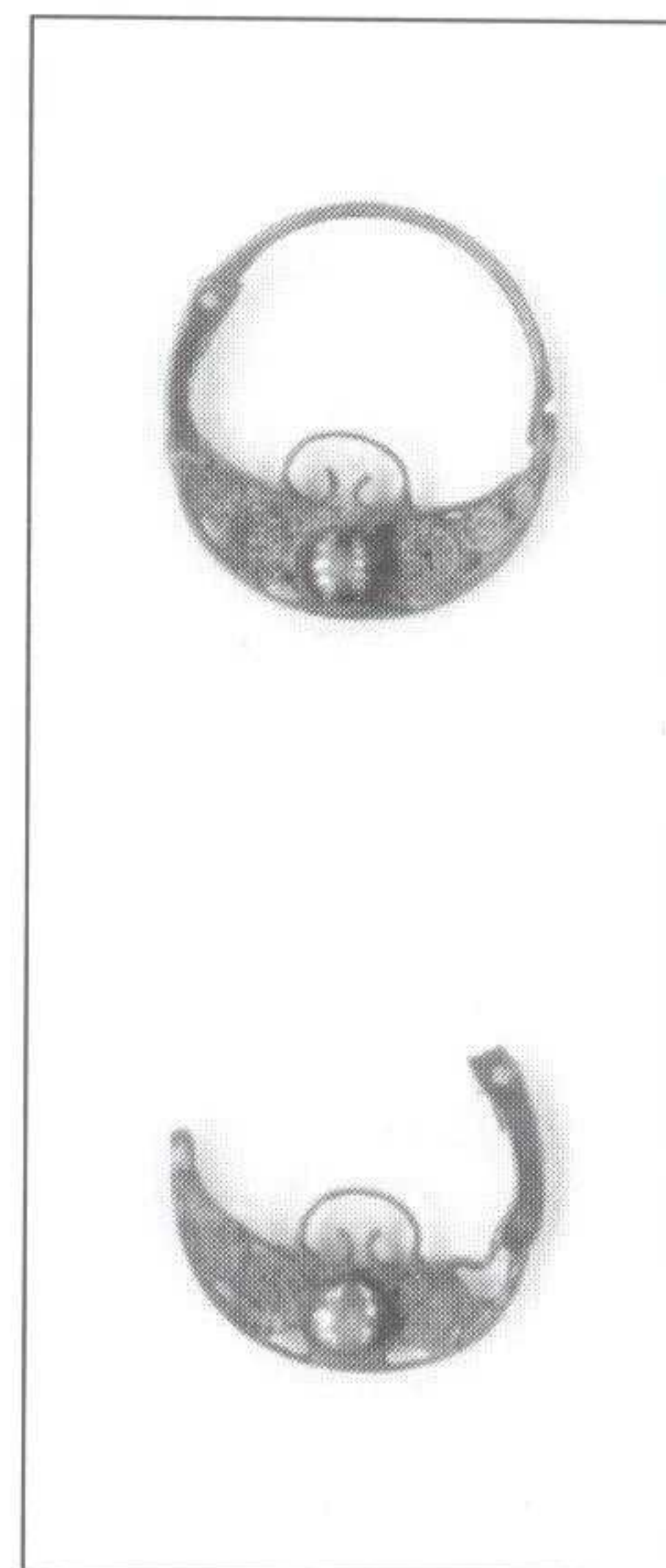
Tentoonstelling 'Ijdelheid, Wie mooi wil zijn moet pijn lijden!'

Van 16 mei tot en met 23 september 2001 organiseert het Historisch Museum Ede de eigentijdse en historische tentoonstelling 'Ijdelheid, Wie mooi wil zijn moet pijn lijden!'

Het museum beschikt over een paar oorringen die voor mannen bestemd zijn. Dit lijkt heel bijzonder, maar in de tweede helft van de negentiende eeuw werden ook door zeelieden en boeren oorringen gedragen. In de twintigste eeuw verwaterde deze traditie, om aan het einde van de eeuw als modeverschijnsel terug te keren. Tegenwoordig is het dragen van een ooring niet meer echt hip. Het dragen van een piercing in oorschelp, neus, wenkbrauw, tepel of navel daarentegen is trendy, ook voor meisjes. Veel ouderen spreken er schande van, maar in de bijbel wordt er al afkeurend over oorbellen, neus- en teenringen van vrouwen gesproken. Zoveel is er dus niet veranderd.

De huidige lichaamscultuur komt sterk overeen met die van de oude Grieken en Romeinen. Wij gaan vaak naar een sportcentrum, sauna of zwembad. Hier wordt gezellig samen gesport en gezweet. Ook in de oudheid waren de sportschool en het badhuis belangrijke ontmoetingscentra. De huidige tijd biedt veel meer mogelijkheden tot verbetering van het uiterlijk: als je maar geld genoeg hebt, is een mooi lichaam te koop bij de plastische chirurg. Face-liften, ooglid- en

*Mannen oorringen, ca 1850
(collectie Historisch Museum Ede)*

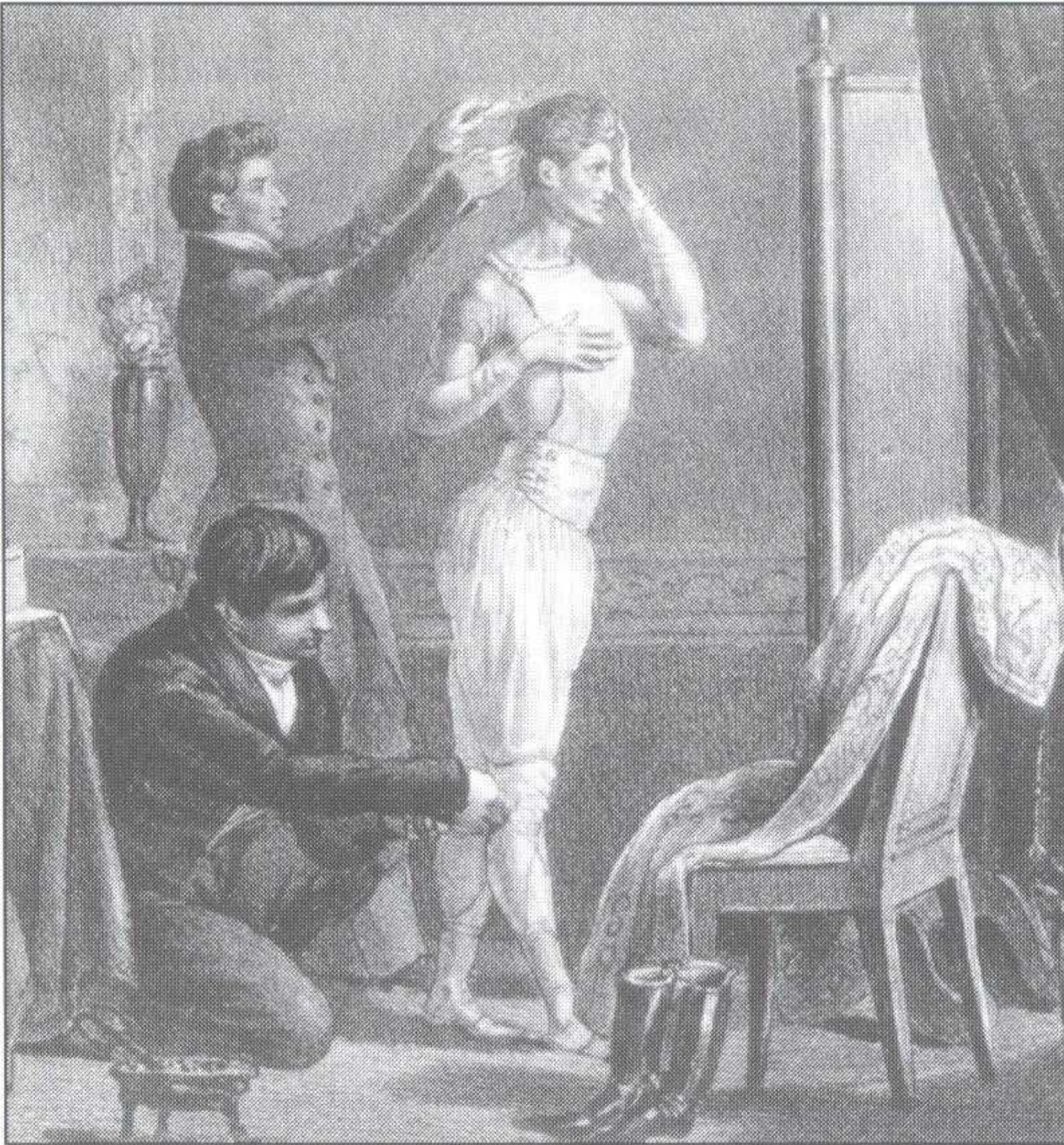
neuscorrecties, borstvergrotingen of -verkleiningen en lipo-sculptuur kunnen het verouderingsproces een tijd lang tegenhouden en het uiterlijk verfraaien. Ook onze voorouders zochten naar hulpmiddelen om het uiterlijk en het figuur te corrigeren. De medische techniek stond echter nog in de kinderschoenen. Dus zocht men naar andere oplossingen. Vrouwen suggereerden slanke tailles door zich strak in het korset te laten rijgen. De gewenste weelderige lichaamsvormen (boezem en billen) werden in de lingerspecialzaak aangeschaft. Ook mannen konden ijdel zijn. Rond 1820 en 1900 droegen modieuze mannen een korset. Zelfs tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw camoufleerde de man een buikje door middel van een elastische gordel. Spillebenen waren in de achttiende eeuw niet modieus en werden fraai aangekleed met valse kuiten. In de twintigste eeuw kregen tenger gebouwde mannen en vrouwen een 'vervaarlijk' uiterlijk door het dragen van imposante schoudervullingen.

Variaties op een vrouw, ca 1830; linker foto: korset, valse boezem; tournure (valse billen) en valse kuiten; haarstuk op toilettafel (collectie D. J. List).

Het verfraaien van het lichaam en het silhouet is niet iets dat alleen in onze cultuur voorkomt.

Ook in andere werelddelen deed men er van alles aan om er mooier uit te zien. Naast het versieren van het lichaam met veel en kleurige kralenkettingen en -gordels werd het lichaam ook vervormd met metalen ringen voor een lange nek en bordjes in de onder- en bovenlip. Daarnaast werd de huid versierd met tatoeages en littekenweefsel. Zelfs piercings werden geplaatst: het bekende botje door de neus. De mensenvoet heeft eeuwenlang tot de

Het toilet van de man, ca 1820; toupet, korset en valse kuiten (collectie D.Ĵ. List)

verbeelding gesproken en werd (en wordt nog steeds) als een uiterst erotisch lichaamsdeel gezien. De oude Chinezen hadden een voorkeur voor vrouwen met kleine voeten. Daarom werden de voeten van jonge meisjes in te kleine schoenen vastgebonden. Omdat de voeten doorgroeiden, werden ze krom en uiteindelijk brak het bot. Wij kunnen ons niet voorstellen wat een pijn deze vrouwen hebben geleden. In de negentiende eeuw waren kleine vrouwenvoeten eveneens in de mode. Maar de barbaarse praktijken van de Chinezen werden niet meer toegepast. De voeten waren door de lange rokken niet of nauwelijks zichtbaar. Nu maken wij onderscheid tussen linker en rechter schoenen, maar in de negentiende eeuw kende men dit onderscheid nog niet. Men vond schoenen pas lekker zitten als zij goed waren uitgeloopen!

In de zestiende eeuw liepen de Europese adellijke dames op chopines. Dit zijn schoenen op een hoge zuilvormige sokkel. Dergelijke

steltschoenen kwamen rond de Tweede Wereldoorlog, de jaren zeventig en in de jaren negentig telkens in de mode in de vorm van plateauzolen. Ook persen vrouwen hun voeten in pumps met hoge naaldhakken. Hierdoor lijkt de voet kleiner en worden de kuiten dikker. Het gevolg is wel dat bij langdurig gebruik de voet kan vergroeien.

Deze expositie toont naast veel illustratiemateriaal (foto's, boeken en prijscatalogi) en informatie over plastische chirurgie en piercings, merkwaardige voorwerpen zoals strakke antieke korsetten, valse boezems, losse billen, pruiken, sieraden en hoge naaldhakken. Bent u in het bezit van dergelijk materiaal, dan kunt u contact opnemen met conservator drs. Dirk-Jan List (0318-619554).

OUD EDE HOUDT DE GESCHIEDENIS VAN EDE LEVEND!

Wordt lid van de Vereniging Oud Ede voor f 20,00 per jaar.

Geef u op als lid van het Historisch Museum Ede.

Museumplein 7, 6711 NA Ede; telefoon (0318) 619554

‘Dorp op de Veluwe met stadse fratsen, 100 jaar volkshuisvesting in Ede’

In september 2000 verscheen het boek ‘Dorp op de Veluwe met stadse fratsen’. Het is uitgegeven door Woningcorporatie Woonstede ter gelegenheid van de opening van haar nieuwe onderkomen ‘Diomedé’. De auteurs (van het Historisch Onderzoeksbureau Histodata), zijn in de archieven gedoken van onder andere de gemeente Ede, de Enka en van het Historisch Museum Ede en hebben veel literatuur geraadpleegd. Het resultaat is een boek van ruim 160 pagina’s dat in een aantrekkelijke, speelse lay-out is vormgegeven. In een zeer leesbare tekst wordt de geschiedenis van de volkshuisvesting in de gemeente Ede gedurende de twintigste eeuw beschreven. Het boek behandelt overigens niet alleen het ‘dorp Ede’, maar ook alle buitendorpen. De volgende tekst, waarin de kern van het boek wordt weergegeven, is ontleend aan het voorwoord: “In 1901 werd de Woningwet door het parlement aangenomen. Een van de belangrijkste doelstellingen was te zorgen dat ook de minder draagkrachtigen over goede en betaalbare huisvesting konden beschikken. In Ede hebben diverse woningbouwverenigingen, stichtingen en de gemeenteraad zich ingezet voor de volkshuisvesting. Zonder hun inzet en maatschappelijke betrokkenheid zou Ede niet zijn wat het nu is.”

De rol van deze instellingen wordt helder beschreven. Achtereenvolgens komen aan de orde: een korte beschrijving van de geschiedenis van Ede tot 1900, de woningwetbouw, de verschillende woningbouwverenigingen, de jaren dertig, de Tweede Wereldoorlog, de wederopbouw en de jaren zeventig en negentig. De hoofdstukken worden ingeleid met een beschrijving van landelijke en plaatselijke politieke ontwikkelingen. De steeds veranderende opvattingen over volkshuisvesting worden uitvoerig beschreven. Ook de ontstaansgeschiedenis van Woonstede komt aan bod. Hiernaast biedt dit boek ook een sociale geschiedschrijving aan de hand van de ontwikkeling van het wonen in de twintigste eeuw, beginnend met de schrijnende woonsituaties rond 1900 en eindigend met de diversiteit aan hedendaagse wooneisen en woonvormen. Het boek wordt afgesloten met een interview met Jan Keijzer, directeur van Woonstede en wethouder Rob Spiegelenberg.

Aan de hand van de vele kaarten en foto’s kan de groei van Ede en de omliggende dorpen gedurende de twintigste eeuw stap voor stap worden gevolgd. Alle uitbreidingsplannen komen aan bod met vele kaarten en foto’s. Dit boek is een aanwinst voor de geschiedschrijving van Ede. Woonstede verdient met het uitgeven van dit voortreffelijke boek een groot compliment.

Lezers van De Zandloper kunnen het boek met korting kopen; zie hiervoor de kortingsbon die los in deze Zandloper is bijgevoegd.

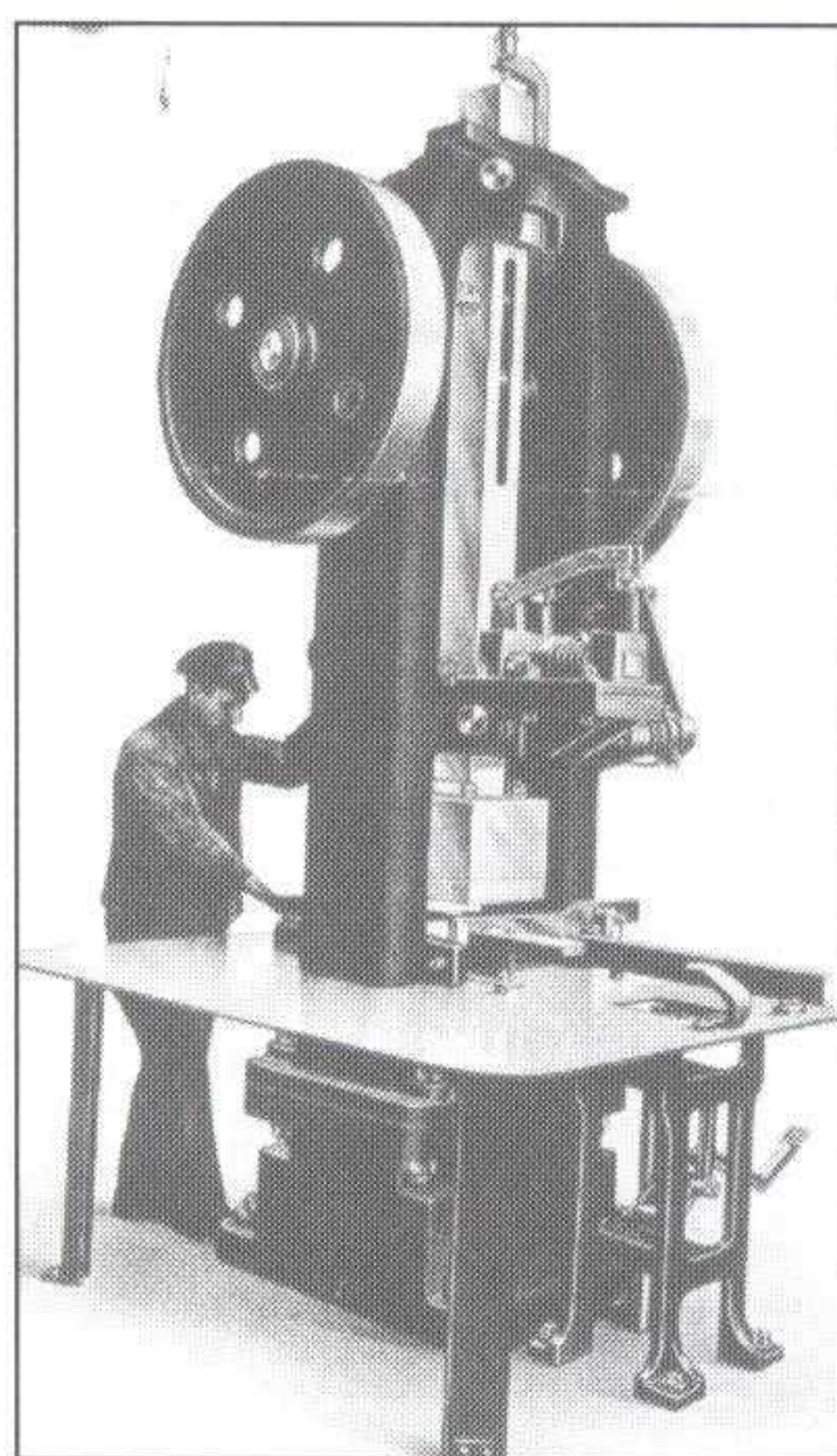
‘De Kroon’ Bouwmaterialen en Betonfabriek B.V. door Zwerus de Nooij

In 1911 stond aan het Heuvelsepad een houten gebouwtje waarin op bescheiden schaal betonartikelen werden vervaardigd. Dit bedrijfje, dat eigendom was van de heren Kool en van Emmerik, werd in juli 1912 overgenomen door de houthandelaren Leendert, Pieter en Willem Tulp.

De drie ondernemende broers, die zes jaar eerder wasserij ‘Gelria’ hadden opgericht, zagen er wel perspectief in om in Ede met een betonfabriek te beginnen. Na enige tijd verplaatsten zij de zaak, waaraan zij de naam N.V. Cement- en Betonfabriek ‘de Kroon’ gaven,

naar het perceel Sectie K 3815. Dit terrein was al hun eigendom. Het werd begrensd door de spoorlijn bij Ede-dorp, de Waterlooweg en de gasfabriek en groeide in de loop van de jaren uit tot ca. 3000 m².

Tot een van de eerste werknemers behoorde Kees Kwint, voorman en later bedrijfsleider, die door de klanten veelal 'werfbaas' werd genoemd. Kees Kwint was een bekende figuur bij vele Edenaren en is veertig jaar aan 'De Kroon' verbonden geweest. In 1915 werd H.H.J. Renes benoemd tot directeur en kreeg de bekende Edese architect Leendert van Zoelen opdracht een nieuwe fabriek te bouwen.

De trottoirtegelmachine

Fabricage en handel

Er werd begonnen met de fabricage van betonnen buizen (onder andere voor riolering), betonnen palen en cementpannen. Verder werd er gehandeld in gresbuizen, bimsceementplaten en andere bouwmaterialen zoals cement, kalk, stenen, dakpannen, vloer- en wandtegels en asbestartikelen. Tot de afnemers behoorden aannemers en overheidsinstellingen, zoals gemeenten en Provinciale Waterstaat. In 1931 wilde men het fabricageprogramma uitbreiden met trottoirtegels en werd aan B en W een vergunning gevraagd voor het plaatsen van een trottoirtegelmachine. Vanwege het te verwachten lawaai dienden verschillende omwonenden een bezwaarschrift in. Na enkele wijzigingen in de opzet werd uiteindelijk de vergunning verleend en kon met de productie van de trottoirtegels worden begonnen. Voor de productie en de handel werd in de beginjaren gebruik gemaakt van Belgisch cement dat per schip werd aangevoerd in Wageningen. Later werd Duits en Nederlands cement gebruikt dat in papieren zakken werd geleverd en zowel per

spoor (Ede-dorp) als per vrachtauto werd aangevoerd. In 1937 verkochten Pieter Tulp en de erven Willem Tulp hun aandelen en werd de zaak verder voortgezet door de erven Leendert Tulp en directeur H.H.J. Renes.

Bezettingstijd

Ondanks de oorlog bleef gedurende de periode mei 1940 tot september 1944 de levering van cement, de belangrijkste grondstof voor de betonfabriek en de handel, redelijk op peil. Hierdoor kon de productie en de handel zich in die jaren handhaven. In de loop van de bezettingsjaren werd het optreden van de Duitsers steeds driester. Dit ging ook aan 'De Kroon' niet ongemerkt voorbij, getuige de volgende twee voorvallen. Op een gegeven moment gaf de Duitse bezetter te kennen de gehele voorraad gresbuizen te willen ophalen. Dit wilde 'De Kroon' voorkomen en daarom belde men snel een aantal Edese aannemers op. Deze kochten onmiddellijk de gehele voorraad gresbuizen op, waarop de Duitsers het nakijken hadden. In het kader van de arbeidsinzet begon de bezetter in 1942 de werknemers te verplichten arbeiders te leveren voor tewerkstelling in Duitsland voor de oorlogvoering. 'De Kroon' wist deze maatregel te ontduiken en voorkwam daardoor de verplichte tewerkstelling voor haar werknemers.

Door het gebrek aan levensmiddelen in de laatste oorlogsjaren was het in die tijd erg gebruikelijk om goederen tegen voedsel te ruilen. Zo werden ook bij 'De Kroon' bouwmaterialen geruild tegen voedsel en hiervan liet men ook de werknemers profiteren. Na de luchtlanding op 17 september 1944 werden de fabricage en de handel gestaakt. De oorlogssituatie was te ernstig geworden en iedereen dacht alleen aan lijfsbehoud. Alles was ontregeld, in het kantoor waren evacués ondergebracht.

1945-1982

Na de bevrijding kwam de productie weer redelijk snel op gang. Dit kwam dankzij de toewijzing van grondstoffen en het feit dat de fabrieksgebouwen onbeschadigd waren gebleven. Alhoewel enkele loodsen nog bijna een jaar werden gebruikt voor opslag en verkoop van voedselvoorraden van de regering ondervond men daarvan weinig hinder. Door de toenemende bedrijvigheid in de bouw nam het bedrijf in de jaren vijftig een grote vlucht. De productie van betonartikelen en de handel in bouwmaterialen breidden zich enorm uit. Omdat voor de fabricage steeds meer cement werd gebruikt was het niet efficiënt om het aangeleverde cement in zakken te blijven ontvangen. Zo ging men over naar het zgn. silocement dat per spoor (Ede-dorp) werd aangevoerd in bulkwagons en dan, op de eigen losplaats bij de fabriek, via een persleiding naar de betonsilo werd getransporteerd. In de jaren zestig begon men door de stijgende welvaart steeds meer aandacht te besteden aan de modernisering van de keuken. 'De Kroon' speelde handig op deze trend in en startte met een showroom voor keukens. Deze lag aan de Maanderweg, dichtbij de fabriek.

Foto van het kantoorgebouw van de Kroon

Faillissement

Het ging jaren goed met 'De Kroon', maar toch viel het doek eigenlijk nog onverwacht. In 1982 ging het bedrijf failliet en werd het terrein gekocht door Hazeleger Wegenbouw in Ede. De gebouwen werden gesloopt en in 1984 werden op het terrein 183 'Kroon' woningen gebouwd.

Bedrijfsgegevens

Handelsnamen van 'De Kroon'

1912 - N.V. 'De Kroon' Cement- en Betonfabriek
1931 - N.V. 'De Kroon' Betonfabriek en
Bouwmaterialenhandel

1972 - 'De Kroon' Bouwmaterialen en Betonfabriek B.V.

1972 - 'De Kroon' II Betonfabriek B.V.

Directie

1915 - 1938 H.H.J. Renes, directeur

1939 - 1965 H.B. de Lange, directeur

1960 - 1966 G. v.d. Heuvel, adjunctdirecteur

1966 - 1972 G. v.d. Heuvel, directeur

1966 - 1976 D. v.d. Brink, directeur

1976 - 1982 D. Berends, directeur

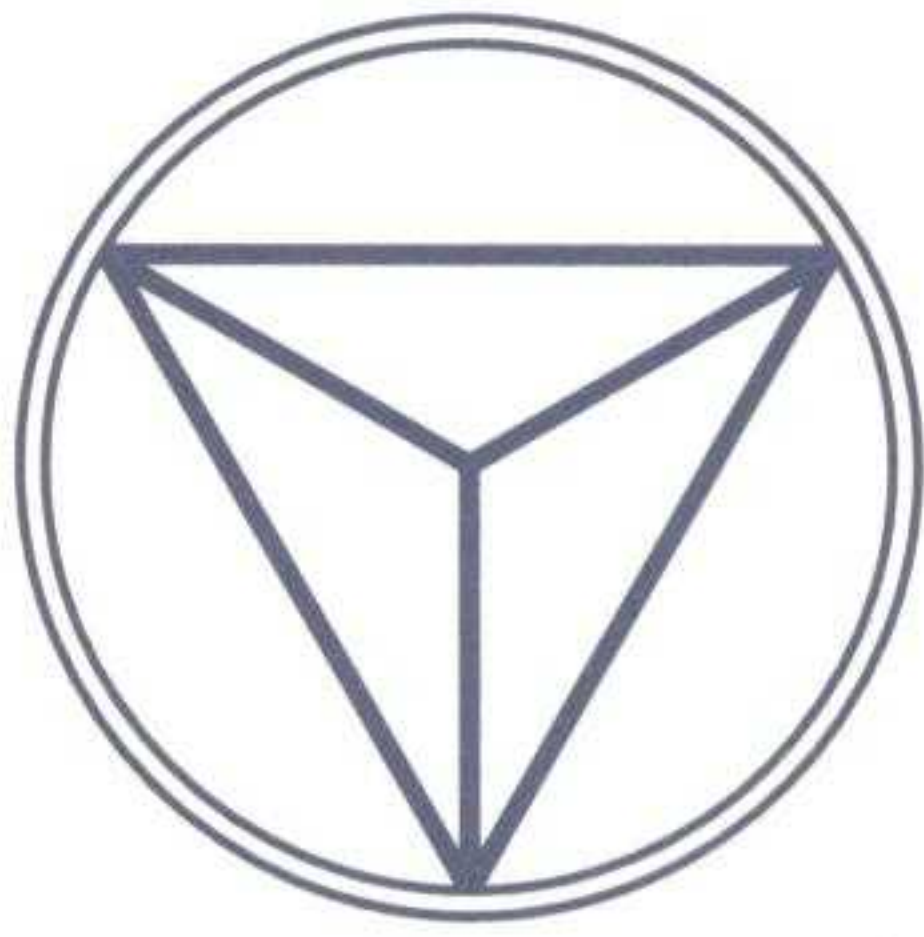
1970 - 1972 Werknemers ca. 100 / omzet ca. f 15.000.000,-

Bronnen

Archief gemeente Ede, Kamer van Koophandel Arnhem.

G. v.d. Heuvel, Bennekom.

H.J. Nijenhuis, Edes Nieuwsblad 1982.

SCHILDERWERKEN
KAMMINGA BV

maanderweg 74 - 6711 ng ede - tel. 0318 - 618522
fax 0318 - 650007

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

omdat er
meer
is dan van
negen

tot vijf

Als u veel output levert, met een drukke baan bijvoorbeeld, hebt u ook behoefte aan veel input. Dat is de reden dat de SNS bank allerlei vormen van cultuur een warm hart toedraagt. Van theater tot museum. Van beeldende kunst tot het verenigingsleven.

SNS bank

GROOT GEWORDEN DOOR KLEIN TE BLIJVEN

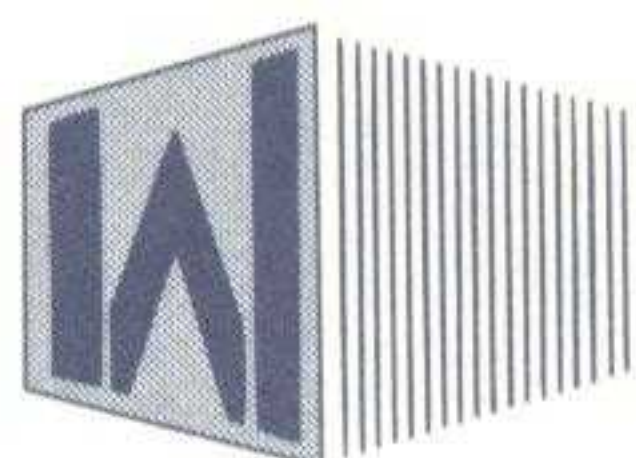
Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

U ZOEKT.....

HARKES

TUIN- EN KAMERPLANTEN CENTRUM
KLINKENBERGERWEG 29 EDE
TEL. 0318-612694

- POTTERIE VOOR KAMER EN TUIN
- MESTSTOFFEN - GRONDSOORTEN
- TUINPLANTEN - BLOEMBOLLEN
- ALLES VOOR DE VIJVER
- GRASZODEN
- NATUURSTEEN
- TUINHOUT
- TUINGEREEDSCHAP
- KAMERPLANTEN
- SNIJBLOEMEN